

1923-1938 DÖNEMİ KEMALİST PARA POLİTİKASI

*Seçkin AVCI**

Cumhuriyetin geleceğini etkileyen ekonomik bağımsızlık ilkesinin temelini uygulanan para politikası oluşturmaktadır. 1923-1938 dönemi para politikasıyla ilgili yapılan araştırmaları taradığımızda yeterli derinlikte incelemenin yapılmadığını görmekteyiz. Özellikle para politikası üzerine derin incelemelerin arasında “**Merkez Bankası**” öncelikli yerini korumaktadır. Dönemin arşivlerine girdiğinizde karşınıza çıkan ve toplumdan saklanan gerçekler tarihin tozlu yapraklarından çıkarılmalıdır. Okuyacağınız bu çalışma 1923-1938 dönemi Kemalist para politikasının temel özelliklerini yansıtmaya çalışacaktır.

I. Milli Mücadele Dönemi Türk Parası

Osmanlı İmparatorluğu’nun tarih sahnesinden çekilişinin son yılları olan XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde imparatorluğun para sisteminin *bimetallizm* olduğunu görmekteyiz. Bu sistemin bir diğer adı da çift maden standardıdır. Çift maden standardına göre para değerini altın ve gümüş sikkeler eşit sağlamaktaydı. Bu iki sikke arasında var olan oranlara devlet organları tarafından belirlenmekteydi.

Bu dönemin bir diğer özelliği emisyon yapan tek kurumun **Osmanlı Bankası** olmasıydı. **Osmanlı Bankası**, tamamı yabancıların elinde olan bir bankaydı. Banka, Birinci Dünya Savaşı sırasında kaynak ihtiyacını karşılamak amacıyla sürekli emisyon hacmini

* *ODTÜ Siyaset Bilimi Öğrencisi, ADD Genel Mer. Gençlik K. Başkanı*

arttırmış, bu durum enflasyona neden olmuştur. İmparatorluğun sancılı anlarını yakından takip eden **Mustafa Kemal**, Anadolu'nun çeşitli bölgeleri, **Viyana**, **Karlsbad**, **Sofya**'daki görevleri sırasında ekonomik analizlerde bulunmuş, soruna çözüm arayışını sürdürmüştür. **Mustafa Kemal**'e göre enflasyon halkın ve devletin gücünü ciddi anlamda yıpratmaktaydı.¹

Milli Mücadele'nin yüksek enflasyon altında en önemli sorunu mali kaynağın nasıl sağlanacağıydı. Ankara'nın bir küçük odadan oluşan Maliye Bakanlığı'nın elinde sadece boş bir kasa vardı. Bu sorunun giderilmesi amacıyla "kendi paramızı basalım" önerileri sunulmaktaydı; fakat **Mustafa Kemal**, paranın halk tarafından "padişaha ait olan bir mülk" olarak algılandığını düşünerek, Kuvayı Milliye'nin Ankara'da basılacak parayla finansmanı durumunda halkın bunu yadırgayacağını belirtmekteydi.

Bir diğer konu ise Kurtuluş Savaşı esnasında İstanbul'un emisyonu durdurmuş olmasıydı. Anadolu'da Osmanlı kaimeleri kullanılmaktaydı ve İstanbul'dan gelebilecek emisyon hacmindeki yüksek bir artış Kuvayı Milliye hareketini derinden etkileyebilirdi. Ciddi mali sorunlar yaşayan Ankara kendi parasını basarak İstanbul'da elindeki emisyon gücünü hissedemeyen **Osmanlı Bankası**'nı uyandırabilirdi. Bu nedenlerle para basma önerileri kabul edilmedi. Burada en önemli konu **Mustafa Kemal**'in emisyon hacmini arttırarak mali kaynak yaratma taraftarı olmadığını ortaya koymuş olmasıydı. Bu sayede Milli Mücadele enflasyonsuz başarıldı.

II. 1923-1938 Dönemi Türk Parası

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlandırılmasının ardından genç Cumhuriyet'e Osmanlı'dan tam bir enkaz devredildi. 1923'teki genel duruma baktığımızda Osmanlı'dan kalan paranın 158.748.563 lira olduğu görülmektedir.² **Lozan Barış Antlaşması**'nda imzalanan ilgili maddeler gereği gümrükler devlet tarafından kontrol edilememekteydi. Para basımını düzenleyecek bir merkez bankası yoktu. Ülkeden herkes istediği oranda para giriş çıkışı yapılabiliyordu. Bankalardaki mevduat oranı son derece düşüktü. Hazinesin elinde bulunan altın-döviz stokları son derece azdı. Mali kaynak sağlayacak olan bankalar ise yabancıların elindeydi. Cumhuriyet'in devraldığı görünüm **Mustafa Kemal**'in verdiği mücadelenin zorluğunu yansıtmaktaydı. **Lord Curzon**'un deyimiyle Ankara mevcut durum ele alındığında 1925-1926 yılları içerisinde çökmeye mecburdu; **Lord Curzon**, ortaya koyacağı ekonomik yaklaşımla Keynes'ten önce onun fikirlerini yansıtmaya gücünü gösterebilecek olan bir lideri, **Mustafa Kemal**'i hesaba katmayı unutacaktır.

Mustafa Kemal 1929 Milli Para Buhranı (kendi deyimiyle) sırasında aldığı istikrar önlemlerinden ilki olan Milli Savunma ödeneklerinde azaltmaya gidilmesiyle ödemeler dengesine kriz esnasında doğabilecek olan talep baskısının azaltılabileceğini göstermiştir. Bunun adı resmen iktisadi dengenin bozulmasıyla ortaya çıkacak durumun ancak ve ancak harcamalarda kısıntıya gidilerek karşılanabileceğidir. Bu tarihsel gerçek **Mustafa Kemal**'in kesinlikle **Keynes**'ten önce onun teorik yaklaşımını ortaya koyduğunun kanıtıdır; fakat ne yazık ki şu ana kadar bu durum dile getirilmemekte, tarihin akışına yeniden yön verilmemektedir. 1929 Dünya Mali Krizinden devalüasyon yapmadan kurtulan tek ülkenin Türkiye olmasının nedeni bizzat **Mustafa Kemal**'in **Keynes**'in yaklaşımını ondan önce ortaya koymasındır. **Keynes** yaklaşımının 1929 krizinin sonuçlarından biri olduğu unutulmamalıdır. **Mustafa Kemal** bu düşünsel devrimiyle Türk parasının değer kaybının önüne geçmiş, bu sayede dış borç ödemelerinin de kolaylaşmasını sağlamıştır; çünkü ülkenin borçlarının büyük bir kısmı Fransız Frangı üzerindendir. 1929 krizi sonucu Frank Türk parası karşısında değer kaybedince borç ödemeleri doğal olarak hafiflemiştir. **Mustafa Kemal**'in **Karlsbad** notlarına baktığımızda, dönemin liberalizm, muhafazakar yaklaşım,

Milli Ekonomi Doktrini, Alman Tarihçi Yaklaşımını ayrıntılı incelediği ve bir özgün yol aradığı görülmektedir. *Mustafa Kemal*'in sadece 1929 Mali Krizi esnasında *Keynes*'in yaklaşımını ondan önce uygulama gerçeğini ortaya koyması değil, Milli Mücadele döneminde de gördüğümüz gibi emisyon hacminin artışına karşı tavrı da önemlidir.

Mustafa Kemal, ülkenin mali bağımsızlığını ve dengesini elde edebilmesi için, kendi parasını basma gücüne sahip bir merkez bankasının olması gerektiğini öncelikle dile getirmektedir. Emisyonun tek merkezden yönetilmesinin hayati öneme sahip olduğu açıktı. Tüm bunlar dikkate alınarak 30 Haziran 1930 tarihli 1715 sayılı kanunla **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası** kurulmuştur. **T.C Merkez Bankası** kuruluş süreci başlı başına bir çalışma konusu olup, sürdürmekte olduğum araştırmanın tamamlanmasıyla bu süreçle de ilgili tarihin bize sunduğu gerçekler ortaya konacaktır; fakat irdelenmesi zorunlu olan ilgili konuyu belirtmekte fayda var. **T.C. Merkez Bankası** 1930'da dünyada özerk yapıda kurulan ilk merkez bankasıdır. Türkiye'de kurulmadan önce Sovyet Rusya, Finlandiya ve Avustralya'da merkez bankasına benzer bankaların olduğu bilinmektedir.³ Bu bankaların temel özelliği devlet bankası olmalarıdır; **T.C. Merkez Bankası** anonim şirket şeklinde örgütlenmiş özel bir banka olarak kurulmuştur. Bu sayede **Merkez Bankası** siyasi organların alacağı kararlardan etkilenecek hareket etmeyecek, bağımsızlığını koruyabilecek ve böylece siyasi emirler sonucu doğabilecek, ekonomiyi derinden etkileyecek olan denetimsiz emisyon artışının önüne geçebilecektir. Bu özelliğiyle tek olduğu unutulmamalıdır.

Cumhuriyet dönemi para politikasının bir diğer özelliği olan emisyon hacminin artırılmaması daha önce de belirttiğimiz gibi *Mustafa Kemal*'in temel yaklaşımıydı. Bu yaklaşımın *Mustafa Kemal*, *İnönü* ve *Celal Bayar* arasında farklılıklara neden olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı toplam para miktarının 158.743.563 lira olduğu belirtilmişti.⁴ 1938'e kadar *Mustafa Kemal* tarafından sıkı para politikası uygulandığı ve bunun sonucu olarak piyasanın sıkıştığı durumlarda dahi kaynak yaratmak amacıyla emisyon hacminin artırılmadığı görülmektedir. Mali kaynak sorunu vergilendirme ve iç kaynaklara başvurularak giderilmiştir. Bu yıllarda emisyon hacminin artırılmamasına rağmen bankalardaki mevduat miktarı % 100'ün üzerinde artış göstermiştir.⁵ Piyasayı kredilendirme görevini başarıyla sürdüren dönemin yerel ve ulusal bankaları gereken mali kaynak sorununu bu sayede gidermiştir. Dolayısıyla 1920-1938 arasında *Mustafa Kemal* tarafından emisyon hacmi arttırılmadan ve enflasyondan titizlikle kaçınılarak ilerleme gerçekleştirilmiştir. *Mustafa Kemal* döneminde gerçekleştirilen tek emisyon ise **T.C. Merkez Bankası**'nın kurulabilmesi için gerekli olan altın stoğunun sağlanabilmesi amacıyla yapılan zorunlu 10 milyon liralık hacim artışıdır. Sonuç olarak 1937'nin sonu 1938'in başındaki banknot toplam miktarının 168.979.000 olduğu görülmektedir.⁶

Bu noktada *Mustafa Kemal* ile *İnönü* arasındaki yaklaşım farkı ortaya çıkmaktadır. *Mustafa Kemal* için her şeyden önce mali denge istikrarı sağlanmalı ve bu denge her ne pahasına olursa olsun korunmalıdır. *İnönü* ise özellikle devletteki ödenek sorununun, yaşanan darboğazların, piyasadaki daralmanın giderilmesi yönünde emisyon politikaları uygulanmasından yanaydı. Emisyon hacmindeki artışların yüksek miktarda olmamasını fakat küçük oranda yapılabilecek artışlara da ihtiyaç olduğunu belirtmekteydi. *Mustafa Kemal* ise emisyonun her oranına karşıydı. Nitekim *İnönü* aradan otuz yıl geçtikten sonra şu sözleri dile getirecekti: "Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile 'evet' dedirtemedim."⁷ Bu tümceler -

1938'in ikinci yarısında **Mustafa Kemal**'in rahatsızlığının artmasıyla yoğunlaşan aradaki yaklaşım farkını ortaya koyarcasına- banknot hacmindeki değişimlerle kendini göstermekteydi.

1923'ün başı ile 1938'in ilk yarısı arasındaki banknot hacim değişikliği 158.743.563 liradan 168.979.000 liraya ulaşmış, emisyon hacmindeki artış oranı sadece % 6.33'de kalmıştır.⁸ Bu artışın nedeni **T.C. Merkez Bankası**'nı kurmak için yapılan 10 milyonluk zorunlu emisyonudur; fakat 1938'in ikinci yarısı sonunda tarih 31 Aralık 1938'i gösterdiğinde banknot hacim miktarı 194 milyona ulaşmış, sadece altı ay içerisinde 25 milyon lirayı aşan emisyon artışı gerçekleştirilmiştir.⁹ **İnönü**, bu zor dönemi emisyon hacmini fazla miktarda arttırarak geçirmiştir. Yeni Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'nde milletvekillerine verdiği çayda şu sözleri dile getirmiştir: "Maliye Bakanı hasta, gelemeydi. Gelemeyen Maliye Bakanı **Fuat Ağralı**. 25 milyon lazım oldu ya. Bunun için emisyon yapılıyor, işte bu yüzden".¹⁰ Bu sözlerle **Mustafa Kemal**'in emisyonla bakış açısı ile **İnönü**'nün emisyonla bakış açısının farklı olduğu gözükmemektedir. **Celal Bayar**'ı dikkate aldığımızda ise karşılaştığımız nokta kendisinin *ekspansiyonist* politika taraftarı olduğudur. **Celal Bayar**, piyasaların darlık içerisinde kalmasına karşı ve para hacminin ekonomik faaliyetler önünde bir engel olmaması gerektiğini belirten tavrıyla piyasanın emisyon hacminin artış oranını belirleyeceği ilkesini kabul etmiştir. Bu yönüyle **Celal Bayar**'ın, **Mustafa Kemal** ve **İnönü**'den para politikası açısından ayrıldığını görmekteyiz.

Kemalist para politikasını tüm söylediklerimiz paralelinde özetlersek, kalkınma yolunda mali kaynak sorununun kesinlikle emisyon hacminin arttırılmasıyla çözülmemesi gerektiği, mali kaynağın halkı tasarrufa teşvik ederek bütçe fazlalarından ve iç kaynaklardan sağlanabileceği ilkesi benimsenmiştir. **T.C. Merkez Bankası**'nın bağımsız özerk bir kuruluş olması sağlanmıştır. Paranın değerine dikkat edilmiş, mümkün olduğunca enflasyondan kaçınılmıştır. Devletin ödenekleri için kesinlikle **T.C. Merkez Bankası** kullanılmamıştır. Toplam banknot miktarı denetimsizce arttırılmamıştır.¹¹ Son olarak 1938, sıkı istikrarlı para politikasının son yılı, durdurulamayan enflasyonun da başlangıcı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Ergin, F., Uluslararası Atatürk Konferansı, 1980, Cilt I, Emisyon Hareketleri, syf 13
2. Ergin, F., Uluslararası Atatürk Konferansı, 1980, Cilt I, Atatürk Zamanında Para Politikası, syf 127
3. Tekeli, İ., Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama T.C. Merkez Bankası, T.C. Merkez Bankası, Ankara, 1997, Ek II G. Vissering Raporu, syf 59
4. Ergin, F., Para Politikası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975, syf 1
5. Akgüç, Ö., Uluslararası Atatürk Konferansı, 1980, Atatürk Dönemi Bankacılık, syf 180
6. Ergin, F., Uluslararası Atatürk Konferansı, 1980, Cilt I, Atatürk Zamanında Para Politikası, syf 140
7. a.g.e, syf 130
8. a.g.e, syf 123
9. Ergin, F., Uluslararası Atatürk Konferansı, 1980, Cilt I, Emisyon Hareketleri, syf 19
10. a.g.e, syf 25
11. Aysan, M. A., Uluslararası Atatürk Konferansı, 1980, Cilt I, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, sf 189